

Bedömning av kvalitet i nationella utvärderingar Ett nytt inslag i den akademiska professionen

BERIT ASKLING

Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet

Sammanfattning: *Under 1990-talet introducerades en helt ny typ av kvalitetskontroll, som komplement till och delvis ersättning för, den traditionella så kallade peer review-proceduren. Från att ha varit en helt intern akademisk angelägenhet blev värdering och bevakning av kvaliteten i den högre utbildningen en angelägenhet för nationella utvärderingsorgan. Därmed skedde en förskjutning från individuella prövningar av individuella akademikers prestationer (t ex vid professorstillsättningar och examination av studenter) utförd av betrodda akademiker inom respektive område (disciplin) till en bedömning av ett helt lärosäte, ett utbildningsprogram, en centrumbildning etc, nu genomförd av en panel eller kommitté bestående av akademiker med bred erfarenhet av akademiskt ledningsarbete av något slag.*

För legitimiteten i bedömningarna är de nationella organen beroende av akademiker med bred erfarenhet av akademiskt arbete, inklusive olika slag av ledningsuppdrag, samt av en egen personal med utvärderingskompetens i hur olika former av utvärderingar bäst genomförs för att fungera på ett nationellt enhetligt sätt. I artikeln görs antagandet att dessa nationella utvärderingar ställer krav på en ny storts akademisk professionalism och en ny typ av administrativ utvärderingskompetens.

Nationella kvalitetskontroller genomförda av särskilda nationella organ eller myndigheter har blivit ett etablerat inslag i högskolesystem runt om i världen¹. De granskande organen kan vara utformade på olika sätt, men gemensamt är att de för sina bedömningar använder sig av personer som hämtas från den högre utbildningen; antingen i egenskap av att vara ämnesexperter (företrädesvis professorer) eller att ha erfarenheter av akademiskt ledarskap och administration (t ex som rektor, dekan eller förvaltningschef). I regel ingår också studenter i bedömargrupperna. Beroende på bedömningens karaktär så kan i bedömningsgrupperna även ingå personer som företräder olika externa intressen, till exempel företrädare för arbetslivet. Granskningar utmynnar i beslut om godkännande, varning eller underkännande och har alltså konsekvenser för det granskade lärosätet och de närmast berörda inom detta.

Det norska organet NOKUT genomförde för något år sedan ett internt kompetensutvecklingsprojekt, projektet Sakkyndig kunnskap², i vilket ingick en

intern projektgrupp³ och några personer från NOKUT:s fasta grupp av sakkunniga⁴. Denna artikel kan ses som en utlöpare av NOKUT-projektet och syftar till att diskutera vilken sorts kompetens de akademiska bedömarna förväntas tillföra i olika typer av bedömningar, samt hur olika typer av bedömningar kräver olika slag av insatser från organens tjänstemän och därmed också formar olika roller för bedömare och tjänstemän. Att som företrädare för »akademien» medverka i nationella kvalitetsbedömningar ställer också delvis nya krav på lojalitet och utfästelser om legitimitet och kan, om man så vill, ses som ett nytt inslag i den akademiska professionen. Inledningsvis några ord om hur bedömningar av kvalitet i den högre utbildningen förändrats över tid.

KONTROLL AV KVALITETEN I HÖGRE UTBILDNING – FÖRR OCH NU

Quality has by tradition been seen as an implicit and natural element of university-level learning and research and an integrated part of academics' professional responsibilities. This changed in the 1990s, with a requirement that higher education institutions should demonstrate, through their institutional leaders and expressed in comparable measures, the quality of its activities. (Harvey & Askling 2003 s 69)

Den högre utbildningens kvalitet har över tid kontrollerats på olika sätt. Till den tidigare av akademien själv genomförda kontrollen av individuella kvalifikationer och prestationer har fogats en av staten arrangerad kontroll av hur högskolesystemets lärosäten fungerar. I denna senare kontroll kompletteras akademins egna företrädare ibland med intressenter och avnämare av olika slag. Objekten för kontrollen har också ändrat karaktär. Bedömning av individer görs fortfarande genom examination och vid tjänstetillsättningar och löneförhandlingar – men kompletteras nu med omfattande bedömningar av lärosätens ledning och organisation, av hela studieprogram, av ämnen eller discipliner och av enstaka kurser.

Det finns en lång tradition inom universiteten av kvalitetskontroller utövade av akademins egna sakkunniga och genomförda på uppdrag av akademins egna beslutsorgan. Så länge den högre utbildningens primära funktion var att producera nästa generations akademiker lämnades till akademien själv att svara för kvalitetskontrollen, utan någon yttre inblandning (Brennan, El-Khawas & Shah 1994, Trow 1994). Kontroller av kvaliteten gjordes genom bedömning av enskilda individers akademiska prestationer, antingen i studenters tentamina, i granskning av doktoranders avhandlingar eller vid professorstillsättningar. Bedömningen kunde antingen vara intern eller extern. Ordet »extern» betyder då att bedömaren eller bedömarna hämtades utanför lärosätet men inom akademien, det vill säga från något annat, inhemskt eller utländskt, lärosäte. Akademien kunde ses som en nationell och internationell »community of scholars» som av hävd svarade för sin egen kvalitetskontroll. Enskilda akademiker, i första hand forskare, växlade under sin yrkeskarriär

mellan att vara granskare och vara granskad. Akademin hade ett »professionellt monopol» på värdering av de egna verksammas kvalifikationer och akademiska prestationer.

De anglosaxiska uttrycken »peer» och »peer review» (kollegiala utvärderingar) indikerar en kollegial relation mellan bedömare och bedömd och vilar på antagandet att en professionell verksamhet endast kan förstås och värderas av någon inom samma profession (Rombach & Sahlin-Andersson 1995). Brennan och Shah (2000) talar om att dessa »peers» har en moralisk auktoritet gentemot objekten för bedömningen. »Peer review»-proceduren har, trots kritik för bristande objektivitet och effektivitet, varit påfallande slitstark. Så längre disciplinen var indelningsgrunden för akademins verksamhet (med Gibbon, Limoges, Nowotny, Schwartzman, Scott, och Trows, 1994, terminologi: Mode 1) så fungerade också »peer»-systemet.

Quality in Mode 1 is determined essentially through the peer review judgements about the contributions made by individuals. Control is maintained by careful selection of those judged competent to act as peers, which is in part determined by their previous contributions to their discipline. So the peer review process is one in which quality and control mutually reinforce one another. It has both cognitive and social dimensions, in that the professional control over what problems and techniques are deemed important to work on, as well as who is qualified to pursue their solutions. (Gibbons 1999 s 33)

I Sverige har sakkunnigfunktionen setts som en väsentlig och nödvändig förutsättning för en rättssäker och objektiv tillsättningsprocess, framför allt vid tillsättning av professorer. Professorstillsättningarna har samtidigt inneburit en granskning av disciplinen, det vill säga ett slags kollegial kvalitetskontroll. Därmed har också valet av sakkunniga varit givet: Seniora ämnesföreträdare utan något jävsförhållande till den sökande.

När det gäller examinationen av studenter på grundutbildningsnivå är kontrollen i Sverige sedan många år tillbaka helt intern, det vill säga studenterna examineras av sina egna lärare. Det är numera först på doktorsexamensnivå som externa akademiska bedömare träder in, och då både som ledamöter i betygsnämnd och som opponenter. Den sakkunskap som tas i anspråk i dessa kollegiala bedömningar avser disciplinen eller ämnet, bedömarens lojalitet är riktad mot det egna ämnet och bedömningens legitimitet vinnns inom disciplinen. Den akademiska autonomin när det gäller att definiera och bedöma kvaliteten på individnivå är hög. Syftet är, och var så i ännu högre grad tidigare, strategiskt sett ur disciplinernas perspektiv.

I Norge är censorsystemet ett exempel på en väl etablerad extern akademisk bedömningsfunktion i den högre utbildningens grundutbildningar. Dess kontrollfunktion har dock under senare års kraftiga expansion kommit att ifrågasättas som varande alltför kostsam och alltför svåradministrerad. I stället prövas på sina håll, till exempel Universitetet i Oslo, externa censorer för kvalitetstillsyn av hela studieupplägg (Stensaker 2006). Censorerna är fortfarande inomakademiska.

Med den ökade institutionella autonomin från 1990-talets början, i förening med ett allt större beroende av externa medel och kvalificerade studenter, har följt ett ökat lokalt behov av att kunna dokumentera god kvalitet och effektivitet i forskning och undervisning. Många lärosäten initierar i dag egna utvärderingar av kurser och program och genomför egna organisationsöversyner. Bedömningarna genomförs med hjälp av externa sakkunniga. Fackuniversitet som Chalmers, KTH, Handelshögskolan med flera startade tidigt med sådana externa granskningar – oftast internationella – och har fått många efterföljare. Bedömningsobjekten är nu inte individer utan lärosätets utbildningsutbud och forskningsverksamhet, ibland även dess ledning och interna organisation. Syftet är strategiskt sett ur lärosätets perspektiv och ett uttryck för ett starkt och offensivt akademiskt ledarskap. Härmed introduceras ett akademiskt ledarskap som kan upplevas som ett hot mot den akademiska professionens hävdvunna individuella autonomi (Henkel 2005, Askling & Henkel 2006).

Individbedömningarna kompletteras alltså i dag ofta med granskningar i vilka det är kurser, program eller lärosätets interna organisation som utgör bedömningsobjektet. Granskarna tillhör akademien och har ofta erfarenheter av forskningsledning, akademiskt ledarskap eller kvalificerad administration, men är externa i förhållande till den företeelse som skall bedömas. Ofta är granskningarna initierade utifrån till exempel negativa signaler i studentenkäter, minskat söktryck, reaktioner från avnämare. Till sin hjälp får granskarna i regel någon sekreterare, ofta hämtad från det granskade lärosätet.

Den sakkunskap som tas i anspråk hos de externa granskarna kräver utöver en disciplinförtrogenhet även god förtrogenhet med och förståelse av universitet som organisation. Bedömarnas lojalitet är riktad mot uppdragsgivaren som ofta är en rektor, en universitetsstyrelse eller en fakultetsnämnd. Bedömningens legitimitet vinnas bland kolleger inom det granskade lärosätet, det vill säga inom akademien. Denna typ av granskningar introducerar en maktdimension; något skall förändras till det bättre och initiativet kommer från lärosätets, fakultetens eller institutionens ledning.

Så här långt är det akademins egna verksamma som via sina egna ledare, forskare och lärare kontrollerar sig själva. Bedömningsobjekten är i dag inte endast individuella akademiska prestationer utan även kollektiva sådana – eller administrativa och organisatoriska företeelser. Gemensamt för dessa bedömningar är dock att initiativen till och makten över kvalitetsbedömningen i ovannämnda exempel finns hos akademikerna själva och i deras lärosäten.

NATIONELL KVALITETSKONTROLL SOM STATLIGT STYRMEDEL – EN BAKGRUND

Den högre utbildningen har sedan 1990-talets början expanderat kraftigt. Utvecklingen har samtidigt gått mot ökad decentralisering och avreglering i många europeiska länders högskolesystem. Under inflytande av New Public Management-orienterade tankemodeller (se t ex Bleiklie & Henkel 2005) har ansvarsfördelningen mellan staten och dess universitet och högskolor förändrats i en rad olika avseenden. Statliga detaljerade föreskrifter och regler har

alltmer ersatts av självreglering och resultatkontroll. Handlingsutrymmet för det enskilda lärosätet har vidgats betydligt i fråga om beslut som rör utbildningarnas innehåll och uppläggning, rekrytering av lärare och studenter, ledning och intern organisation samt ekonomi. Samtidigt har kraven på olika slag av redovisning och rapportering ökat.

Det vidgade utrymmet balanseras mot nya inslag av kontroll med hjälp av ackrediteringar, kvalitetssäkringsbedömningar (audits) och program- och disciplinevalueringar. Dessa nya inslag av kontroll öppnar för mer »byråkratiska» och administrativa kriterier för kvalitet, som till exempel antalet disputerade lärare (ett mått som använts av både HSV och NOKUT). Mycken möda har ägnats uppgiften att försöka precisera enkla mätbara och jämförbara indikatorer på kvalitet, samtidigt som de negativa effekterna av att låta alltför mycket av kontrollen baseras på sådana indikatorer förts fram. Denna strävan är tydlig i de skandinaviska länderna, där balansen mellan utvecklingsbefrämjande och kontrollerande inslag i den nationella kvalitetskontrollen varit viktig att värna om.

Det är i detta sammanhang nationella evalueringsorgan och tillsynsmyndigheter av olika slag kommer in i bilden. En omfattande nationell kvalitetskontroll utförs av ett överordnat organ, som på uppdrag av regeringen gör bedömningar vilka kan få påtagliga konsekvenser för de granskade lärosätena. Kvalitetskontrollen utförs alltså av någon annan (ett organ, ett verk, en myndighet) än akademien och på uppdrag av någon annan än akademien själv (en regering). Inflytandet över bedömningen har övergått till ett nationellt organ, som inom ramen för sitt uppdrag väljer hur det vill utforma sina procedurer och som även väljer sina bedömare.

Organen har sina regeringars uppdrag (med vissa variationer i uppdragets utformning och i valet av procedurer) att svara för den nationella kontrollen av kvaliteten i utbildningarna. I flera länder svarar de även för kontrollen av lärosätenas sätt att själva ta ansvar för kvaliteten genom egna kvalitetssäkringssystem. De nationella organen kan ses som instrument för sina regeringar att realisera en ny styrningsmodell för den högre utbildningen, samtidigt som de i många fall också aktivt skall medverka till att denna modell implementeras på ett sådant sätt att den accepteras av de berörda. Organen har både en kontrollerande och undervisande uppgift. De måste, för att kunna fungera, både ha sina regeringars och lärosätenas förtroende.

De nationella organen kan utformas på olika sätt. Gemensamt för de skandinaviska organen är att de försöker representera en oberoende part som opererar på en neutral arena mellan den politiska »beställaren» och de akademiska »utförarna» och försöker balansera de utvecklingsfrämjande och de kontrollerande funktionerna.

Att ge ett sådant organ en instruktion och organisation har dock inte varit helt enkelt. I flera länder har sedan 1990-talets början olika nationella organ avlöst varandra. Att vinna acceptans för de nationella organen – och indirekt även för hela den förändrade relationen mellan stat och universitet och högskolor – har varit en långsam och i viss avseenden plågsam process. Så visar till exempel en brittisk-norsk-svensk studie från slutet av 1990-talet att universitets- och högskoleledningarna fått en delikat mellanposition, med

krav från regeringar och styrelser att följa och dra konsekvenserna av de nya spelreglerna för nationell kontroll, och från akademikerna i gemen (forskare, lärare m fl) att försvara den akademiska friheten från sådan kontroll (Askling & Henkel 2006; Kogan, Bauer, Bleiklie & Henkel 2006).

Att bedöma akademisk kvalitet är erfarenhetsmässigt inte lätt. Det finns knappast några enkla samband mellan olika mätbara indikatorer och den kvalitet som skall bedömas. Att dra entydiga slutsatser om kvaliteten i utbildningen erbjuder stora svårigheter. Trots detta har de nationella organen i uppdrag att genomföra just sådana bedömningar och de har potentiell stor makt när de utför dem. Konsekvenserna kan bli långtgående för ett lärosäte eller ett studieprogram som ej håller måttet.

Enligt Brennan och Shah (2000) måste det utvärderande organet, som ett instrument för statlig styrning, ha en »bureaucratic» auktoritet. Det kan vanligtvis inte själv besitta den kvalificerade akademiska sakkunskap som används i alla de ovan nämnda typerna av bedömning utan måste i stället knyta sådan sakkunskap till sig för att få bedömningarna utförda. Organets egen fasta personal har sin kompetens i att administrera och genomföra bedömningsprocedurerna i enlighet med den eller de arbetsmodeller som fastlagts. Bedömarna skall agera som »peers» men nu i regi av ett medierande organ, som agerar för sin regerings räkning. Men det är de »inlånade» bedömarna som ger legitimiteten.

Den regeringsinitierade kvalitetskontrollen avser inte heller bedömning av enskilda individers akademiska prestationer. Objektet för granskningen är i stället lärosätets kvalitetssäkringssystem, utbildningsprogram eller disciplinbundna kurser. Bedömningen avser antingen att kontrollera om en given stipulerad standard är uppnådd (t ex avseende kvalitetssäkringssystemets utformning eller förutsättningarna för en forskningsanknuten grundutbildning) eller att följa upp vissa kritiska förhållanden eller reformaspekter. Akademiens egna bedömare kompletteras dessutom i bedömargrupperna ofta med olika kategorier av intressenter, såsom studenter och avnämare samt personer med erfarenheter från evalueringar och kvalitetssäkringsbedömningar.

Brennan och Shah (2006) konstaterar att språkbruket också ändras när utvärderingar görs på uppdrag av nationella särskilda organ. När bedömningen avser något annat än en akademisk disciplin och kräver kunskap och erfarenheter som går utanför den disciplinära kompetensen, så blir den väl inarbetade termen »peer» svår att använda:

And, where the focus of assessments lies outside of the boundaries of disciplinary competence, for example on institutional policies and procedures, it becomes difficult to define a peer in traditional disciplinary terms. Hence, legitimacy may become problematic. It is worth noting that several quality agencies do not refer to the notion of »peers» in their methodology, preferring terms such as »experts» or »assessors». (Brennan & Shah 2000 s 18)

De nationella organen har personal som är »experter» på att hantera dessa mer byråkratiska utvärderingar⁵. De har en professionalism i att vara nationella utvärderare. De har att följa en instruktion som regeringen utformat och

de har att iaktta internationella överenskommelser mellan likartade internationella organ (t ex ENQA, The European Association for Quality Assurance in Higher Education; tidigare European Network for Quality Assurance in Higher Education) i syfte att skapa förutsättningar för jämförbarhet. De har att bevaka att bedömarna arbetar utifrån en samstämmig uttolkning av uppsatta kriterier (gäller speciellt vid granskning av kvalitetssäkringssystem utifrån fastställda kriterier), att granskningarna följer en viss procedur och att rapporterna skrivs på ett visst sätt.

Med övergången till New Public Management-orienterade styrsystem har alltså skett en utveckling från att kontrollen sköttes helt av akademien till att den nu också utövas av ett statligt organ; från att vara en rent kollegial granskning utförd av »peers» till att bli utförd av en mer blandad sakkunnig- och intressentsammansatt bedömargrupp med assistans av en tjänsteman från det nationella organet; från att gälla akademiska prestationer utifrån akademiska kriterier till att framför allt gälla förutsättningar och processer i enskilda utbildningar och i hela lärosätets sätt att ta ansvar för kvaliteten i den egna verksamheten.

DE NATIONELLA ORGANENS MELLANSTÄLLNING

Med Stensaker (2006 b) skall ett nationellt kvalitetsorgan helst samtidigt vara departementets »förlängda arm» och akademins »bästa vän». Det skall balansera funktionen som statligt styrningsorgan med rollen som »akademins försvarer». Genom att pröva och ompröva kriterier och procedurer i dialog med lärosätena och genom att årligen ordna konferenser för företrädare för universitet och högskolor har, enligt Stensaker, det norska NOKUT också utvecklat rollen som »kvalitetsmäklare», det vill säga ett slags förhandlare med lärosätena om kriterier för de olika bedömningarna. Det svenska Högskoleverket har också etablerat en motsvarande dialog.

Organen använder sig av bedömare som hämtas från akademien och anknyter därmed till akademins tradition av att använda »peers», det vill säga bedömare från akademien men utanför det lärosäte i vilket granskningen skall utföras. Dessa bedömare engageras för olika typer av ackrediteringar, evalueringar och bedömningar av hela lärosätets kvalitetssäkringssystem. I bedömningsgrupperna ingår ofta olika typer av bedömare. Grovt räknat kan man tala om akademiska experter (sakkunniga) och studenter, samt vid utvärderingar av yrkesinriktade program även företrädare för samhälls-, arbets- och yrkesintressen. Många bedömargrupper kan sägas vara »hybridutvalg», det vill säga de är sammansatta av personer som företräder olika kompetens- och intressentområden både inom och utanför akademien (Langfeldt & Hovdhagen 2006).

Många av akademins egna företrädare kan dessutom själva se sig som ett slags hybrider. De har utöver sin egen akademiska disciplin kompetens även skaffat sig en betydande kompetens som akademiska ledare eller tunga administratörer av lärosäten, fakultetsnämnder, institutioner eller studie- eller forskningsprogram. Det har skett en »byråkratisering» inom den högre utbildningen och därmed också framväxten av en ny sorts akademisk erfarenhet

och kompetens som ligger i att leda och administrera universitet och högskolor. Detta kan ses som framväxten av en ny sorts professionalism inom akademien, samtidigt som det också kan ses som en deprofessionalisering av den traditionella akademikerprofessionen genom att kontrollfunktionen, som akademien tidigare »ägde» själv nu delas med andra (Hasselberg 2005).

För de akademiska bedömarna gäller att de är externa i förhållande till det lärosäte, där bedömningen skall utföras (oavsett om det gäller en ackreditering eller en evaluering av kurser eller program eller en kvalitetssäkerhetsbedömning) men att de, i formell mening, är interna i det att de tillhör akademien. Indirekt arbetar de på uppdrag från regeringen, men nu förmedlat genom det nationella organet och inte längre på uppdrag av akademien själv. Deras sakkunskap som akademiska bedömare skall brukas i ett »myndighets-sammanhang» och administreras av en myndighet. Kontrollen avser akademins egna pågående verksamheter och hur dessa leds snarare än akademiska prestationer. Detta får konsekvenser för både lojalitet och legitimitet.

OLIKA SORTERS BEDÖMNING

Det finns flera olika sorters bedömningar, som alla syftar till att på ett eller annat sätt och i en eller annan form kontrollera kvaliteten i den högre utbildningen. De erbjuder dock ganska olika uppgifter och därmed också relationer mellan de akademiska bedömarna och tjänstemännen, ibland även inom bedömargrupperna.

Ackrediteringar

Ackrediteringar innebär en bedömning av om en högre utbildningsinstitution, dvs lärosäte, och de studier denna erbjuder, eller planerar att erbjuda, håller en viss given standard och svarar mot formulerade kriterier. Ackrediteringar kan vara av olika slag. En typ av ackreditering innebär att ett lärosäte begär att få bli prövat för att få rätten att starta en ny utbildning. Att ansöka om att få universitetsstatus innebär en annan och betydligt mer komplicerad form av ackreditering. Ytterligare en sorts ackreditering (snarare en re-ackreditering) innebär att bedöma om ett lärosäte faktiskt har ett studieutbud som uppfyller givna krav och svarar mot en förväntad standard. Ackrediteringen kan också gälla en viss utbildning, till exempel sjuksköterskeutbildningen. Ofta innebär ackrediteringen en prövning av den akademiska nivån i utbildningen, de uppvisade undervisningsresultaten och kvaliteten i den akademiska miljön. Dessa olika aspekter kan preciseras i en rad mer eller mindre bedömningsbara indikatorer (se bl a Langfeldt & Hovdhaugen 2006).

Om ackrediteringen avser rätten att få etablera en nytt program eller en ny examen finns ingen pågående verksamhet att bedöma, än mindre några resultat eller effekter att värdera. I stället utgörs underlaget av dokument som anger målsättningar, förutsättningar och planering, och uppgiften är att bedöma huruvida den planerade verksamheten (ett program eller en kurs) kommer att kunna hålla fullgod kvalitet, det vill säga leva upp till en given standard, när den väl realiserats. Av detta följer att frågor om lärares kompetensnivå, antagningsvillkoren för studenterna, utbildningsprogrammets eller

kursens uppläggning, biblioteks- och IT-faciliteter, internationella kontakter och andra samarbetspartners får utgöra bedömningsunderlaget, liksom förekomsten av ett fungerande internt kvalitetssäkringssystem. Några process- och resultatdata finns av naturliga skäl inte att tillgå.

Rätten att få universitetsstatus innebär också rätten att få en obegränsad examensrätt. Här blir uppgiften för en bedömargrupp att utifrån en gemensam uppfattning om vad ett universitet är och vad universitetsstatus innebär pröva förutsättningarna för en högskola att få denna rätt.

Eftersom »standard» är ett centralt begrepp i ackrediteringarna (och det är mer eller mindre underförstått att det är fråga om akademisk standard), så ges en speciell tyngd åt de akademiska kriterierna. Bedömarna måste vara förtrogna med ämnesområdet eller med utbildningen på olika nivåer eller med avseende på vad som skiljer ett universitet från en högskola. För ordföranden i en sådan bedömargrupp gäller att diskutera kriterier för bedömning av den etablerande »standard» så att medlemmarna i bedömargrupperna utvecklar gemensamma referensramar för sina bedömningar.

Som bedömare engageras personer som har djup förtrogenhet med hur program eller kurser kan – och bör – genomföras, antingen i egenskap av att vara lärare eller forskare eller studenter. Här kan diskuteras om en djup förtrogenhet eventuellt också kan innebära en konserverande kraft. Nya, tvärvetenskapligt uppbyggda utbildningar kanske riskerar att bli alltför negativt bedömda. När det gäller yrkesinriktade utbildningsprogram innehåller bedömargrupperna i regel också personer som företräder avnämarna. Tjänstemännen får ungefär samma roll som vid programevalueringar (se nedan för en mer utförlig diskussion), men eftersom underlaget ofta är mer begränsat (ett lärosäte, en utbildning), så blir grupp- och sekreteraruppgifterna i regel mer hanterliga.

För att vinna legitimitet måste bedömningarna vila på en solid grund av information och bedömarna måste uppfattas vara väl förtrogna med bedömningsobjektet i fråga. Beroende av bedömarnas egen kompetens kan deras lojalitet rikta sig åt olika håll: För bedömare som hämtas från akademien riktar sig lojaliteten antagligen mot högskolesystemets egna normer och värderingar, till exempel att ett lärosäte som blir universitet skall ha personella och ekonomiska resurser att också kunna fungera som ett sådant, att en utbildning som blir »godkänd» svarar mot gängse krav på bland annat forskningsanknytning. För de bedömare som representerar avnämarna, som till exempel vid ackrediteringar av hela högskolebaserade yrkesutbildningar, kan dessa bedömare i första hand känna en lojalitet mot yrkesfältet, framtida kolleger, klienter och så vidare. Här kan man verkligen tala om hybridbedömargrupper, något som ställer stora krav på ordföranden att i inledningskedet föra en grundlig diskussion om bedömningskriterier, hur en lägsta standard skall definieras och i vilka avseenden vissa kriterier skall få vara utslagsgivande för hela bedömningen.

Programutvärderingar

Utvärderingsobjektet är här ett visst utbildningsprogram. Syftet kan vara att pröva om ett visst program håller godtagbar akademisk standard (första ste-

get i en ackreditering). Ett annat syfte kan vara att granska ett bestämt utbildningsprogram i vissa avseenden, till exempel att följa upp om centrala reformintentioner har infriats, om förändringar i utbildningsplan (motsvarande) har slagit igenom i verkligheten, om vissa problematiska inslag i utbildningen inte längre är det (i samma utsträckning). Ett exempel på denna senare typ av utvärdering är Högskoleverkets (2005) genomförda utvärdering av det nya lärarprogrammet och NOKUT:s (2006) utvärdering av allmennlærerutdanningen, som båda genomfördes på uppdrag av respektive lands regeringar, vilka även i direktiv formulerat en rad aspekter som skulle uppmärksammas i granskningen.

Det finns en principiell skillnad mellan enstaka programutvärderingar initierade av regeringar i reformuppföljningssyfte och till exempel det 6-åriga program för utvärdering av samtliga ämnen och program som det svenska Högskoleverket (HSV) genomför sedan ett par år tillbaka och som beträffande frågeställning och karaktär närmast liknar de norska ackrediteringarna. I denna senare typ av utvärderingar har HSV:s tjänstemän en tydlig expertfunktion gentemot bedömarna genom att vara förtroga med hur hela 6-årsprogrammet skall genomföras så att utvärderingarna blir nationellt jämförbara.

Kravet på nationell jämförbarhet i 6-åriga utvärderingsprogrammet har emellertid, enligt vissa kritiker, resulterat i ganska ytlig bedömning av förutsättningar för kvaliteten i programmen och ämneskurserna medan granskningen av de akademiska »produkterna» i form av examensprestationer (utöver genomströmningssiffror) varit betydligt mer sparsam. Den absoluta tyngden i bedömningarna ligger på förutsättningar och på uppgifter om genomförandet, mycket mer sällan på resultat i form av studenters slutprestationer (t ex examensarbeten). Karl-Axel Nilsson (2003) har kritiserat Högskoleverket för att lägga alltför stor betoning på bedömningar av förutsättningar (ofta identifierade brister, exempelvis i fråga om lärarkompetens) på bekostnad av produktbedömningar. Det innebär, enligt Nilsson, att programevalueringarna i det 6-åriga utvärderingsprogrammet blivit mer lika ackreditering än vad de skulle behöva vara:

Den överväldigande delen av de utsagor som görs om utbildningarna är relaterade till förutsättningar och genomförande. I rapporterna bedöms till exempel rekrytering av studenter, utbildningarnas organisation och lärarnas antal och formella kompetens. En inriktning mot resultat skulle i stället ha kunnat ta sikte på kvaliteten på studenternas uppsatser, studenternas uppfattningar om utbildningen och arbetslivets krav på färdigheter. (Nilsson 2003 s 7)

Ett skäl till denna skevhet i underlaget kan ha att göra med tillgänglighet och sammanställbarhet, ett annat skäl kan ha att göra med bedömbarheten. Att ta ställning till en sammanställning av andelen disputerade lärare kräver mindre bedömningsarbete av bedömarna än att värdera examensarbeten med avseende på akademisk kvalitet och programmässig relevans. Som Raaen (2006) påpekat i sin kritiska genomgång av den norska ackrediteringen av sjuksköterskeutbildningen så kan fokuseringen på vissa bestämda »nyckeltal» leda till

att bedömargrupper avstår från att göra kvalificerade akademiska helhetsbedömningar av komplexa utbildningsprogram och agerar mer »byråkratiskt» än ämnesmässigt (Raaen 2006 s 44).

Legitimiteten i arbetet är avhängigt att olika intressenter accepterar slutrapporten som trovärdig. Trovärdigheten vinnas genom att argumentationen är saklig, har tydliga utgångspunkter, och att hela arbetet är upplysande. Man kan överväga hur en bedömargrupp skall vara sammansatt för att bedömningen skall vinna legitimitet. Tydligt är att det i sådana programutvärderingar där utvärderingen avser både akademisk kvalitet och yrkesmässig relevans, inte räcker med akademiker (företrädesvis professorer) och studenter i beredningsgruppen. Av legitimitetsskäl måste även andra intressenter in. Om en sådan utvärderingsrapport skall vinna legitimitet krävs att alla bedömare i gruppen verkligen kan uppfattas vara förtrodda med sitt bedömningsobjekt, tagit till sig och förstått det material som samlats in och även själva kan tillföra ny kunskap om programmet. Som Lee Cronbach (1980 s 11) uttryckte det: »An evaluator is an educator, his success is to be judged by what others learn.»

En bred sammansättning som tillgodoser att olika partsintressen blir beaktade gör en sådan bedömargrupp heterogen med avseende på den ämnesmässiga sakkunskapen. Med en bedömargrupp som är ett slags hybridkommitté (se ovan), som inrymmer både akademiker och intressenter eller brukare eller avnämare, kan rollfördelningen inom bedömargruppen bli ojämn. I vissa avseenden fungerar delar av en sådan grupp som komplement till sekretariatet och tar aktiv del i skrivandet av texter medan andra delar av bedömargruppen endast tar ställning till dessa texter. Vissa gruppmedlemmars viktigaste funktion blir då att stärka evalueringens legitimitet gentemot olika intressenter genom att ställa sig bakom bedömargruppens slutrapport. Om ordföranden, samtidigt som han eller hon leder bedömargruppen som skall ta ställning till sekretariatets texter, också själv är en av textproducenterna kan rollen bli delikat.

En bedömargrupp kan ha lojalitet åt olika håll. En programutvärdering innebär dessutom ofta att flera lärosäten skall bedömas. Den samlade mängden material att ta ställning till och antalet inblandade personer blir då omfattande. Det ställs stora krav på en ordförande att tillsammans med det nationella organets projektledare orkestrera hela utvärderingsarbetet på ett sådant sätt att bedömargruppen utvecklar gemensamma kriterier för bedömning av allt material och att allt material kan tas om hand och analyseras.

I de nationella organen kan knappast finnas samma kollektiva sakkunskap för samtliga tänkbara programutbildningar, som nu vuxit fram för till exempel kvalitetssäkringsbedömningarna. Det kan knappast inom de nationella kvalitetsutvärderingsorganen finnas samma »professionella ägarskap» till hela utvärderingsproceduren som vid till exempel kvalitetssäkringsbedömningarna. Avståndet mellan bedömargruppernas sakkunskap och de nationella organens generella utvärderings- och bedömningskunnande kan alltså antas vara större vid programutvärderingarna än vid kvalitetsbedömningarna.

Ämnesutvärderingar

Ämnesutvärderingar liknar i många stycken programutvärderingar med avseende på upplägg. En betydande skillnad ligger emellertid i att intressentrepresentationen i regel är smalare (mer homogen) vid ämnesutvärderingar. Ämnes- och disciplinutvärderingar har mer renodlat akademiska bedömningsobjekt och intressenternas skara är antagligen begränsad till akademien. Detta reducerar heterogeniteten i bedömargrupperna och antagligen också i det underlag som bedömargrupperna behöver som komplement till självvärderingar och platsbesök. Därmed blir också sekretariatets uppgift något enklare än vid programutvärderingarna.

Å andra sidan skall hettan i den akademiska diskussionen om ämnesbredd och ämnesdjup som grund för fortsatt examensrätt för ett visst ämne eller ämnesområde inte underskattas. Även vid denna typ av utvärderingar har Nilssons kritik (se ovan) över alltför stort fokus på förutsättningar på bekostnad av produktbedömningar relevans.

Kvalitetssäkringssystembedömningar

När det gäller kvalitetssäkringsbedömningar är själva objektet för utvärderingen, lärosätets kvalitetssäkringssystem och dess funktion som styr- och ledningsinstrument, ett sent påkommet inslag i akademiska sammanhang. Systemet har inte vuxit fram inom akademien själv, dess historia är kort och den är icke inom-akademisk. Det finns knappast någon sakkunskap om denna typ av kvalitetssäkringssystem inom akademien. Akademien själv har, genom forskning inom filosofi, vetenskapsteori, sociologi med mera, visat att ett universitet knappast kan betraktas som ett företag och att den högre utbildningens »produkter» knappast kan liknas vid till exempel Ericssons produkter. Inom akademien finns knappast, ännu i alla fall, någon kvalificerad fackkunskap avseende ämnesområdet »kvalitetssäkring av universitet och högskolor». De teoretiska modeller och antaganden om kvalitetssäkring, som arbetats fram för akademien, har från början haft sin giltighet inom den tekniska processindustrin samt i frågor som rör ledning och organisation av stora företag. Under de senaste 15 åren har de dock modifierats kraftfullt för att anpassas till det bedömningsobjekt som den högre utbildningen utgör.

Ett universitets eller en högskolas kvalitetssäkringssystem är ett av staten påbjudet kontrollinstrument. Det har sin grund i regeringars behov av att ha kontroll över en samhällssektor, som fått allt fler olika (mer eller mindre politiskt laddade) uppgifter vid sidan om huvuduppgiften att forska och undervisa och vars påbjudna expansion inte följts av motsvarande resursförstärkning. Olika länders regeringar har inspirerat varandra att införa »tuffare» spelregler för resurstilldelning med mera. Det finns också ett behov av att underlätta internationellt utbyte. Om alla nationer använder ungefär samma system för intern kvalitetskontroll kan den individuella handläggningen av ärenden som rör personal- och studentutbyten minska i omfattning. Länderna kan förlita sig på varandras kvalitetssäkringssystem.

De nationella organen har en betydande makt när de, å sina regeringars vägnar, granskar och bedömer lärosätenas kvalitetssäkringssystem. De har också, genom sina tjänstemän, ett betydande eget expertkunnande om

kvalitetssäkringssystemets funktion som ett uppifrån och utifrån kommande styr- och ledningsinstrument. De nationella organen har egna internationella organisationer för erfarenhetsutbyte i vilket chefstjänstemännen regelbundet träffas.

Organen har också aktivt medverkat i att ta fram respektive lands kvalitetssäkringssystem. I detta arbete har ofta representanter från akademien medverkat i kraft av att besitta praktiska erfarenheter av universitetsarbete, ofta parat med en viss orientering om och intresse för organisations- och systemteoretiska resonemang. Dessa akademins representanter har ofta en mer eller mindre medvetandegjord teoretisk modell för högre utbildning som samhällsinstitution (med politiskt uppdrag, intressenters förväntningar m m), som organisation (med horisontella, vertikala och nätverksliknande besluts- och informationsvägar), som kunskapsproducerande och kunskapsförmedlande »produktionsapparat» (med svårsmätbara kortsiktiga och långsiktiga resultat och effekter). Samtidigt har de egna erfarenheter av både ämnesspecifikt och fakultetsövergripande akademiskt arbete.

Den legitimerande funktionen gentemot akademien har varit väl så viktig som själva bedömaruppgiften. Bedömarna är egentligen lekmän i fråga om kvalitetssäkringssystem men erfarna och väl betrodda när det gäller akademins ledningsuppgifter. Deras lojalitet kan antagligen i första hand knytas till akademien och dess behov av frihet från alltför mycket reglering men också av att få medverka i att utveckla rutiner så att den frihet som getts kan hanteras på ett för akademien själv konstruktivt sätt.

De nationella organens tjänstemän, däremot, kan sägas ha ett expertkunnande inom området nationella kvalitetssäkringssystem, som de har utvecklat tillsammans i egenskap av att vara tjänstemän inom sådana organ. De kan ta en aktiv roll när de fungerar som sekreterare i bedömargrupperna. De har en kollektiv förtrogenhet med utvärderingsobjektet kvalitetssäkringssystemet, som knappast bedömarna har. Bedömargruppens sekreterare företräder det ansvar för hela proceduren som de nationella organen kan sägas ha, och bör därför ha en mer aktiv roll än i de tidigare nämnda granskningsformerna. Proceduren, som representerar ett helt nytt inslag i akademien, är utvecklad av de nationella organen, i samverkan med internationella motsvarande organ, kriterierna är framtagna och beslutade av de nationella organen (visserligen efter hörande från universiteten och högskolorna) och rapporterna skrivs enligt en enhetlig mall. Här har tjänstemännen en tydligare egen expertkunskap än i de tidigare formerna. Medan tjänstemännen ingår i många bedömargrupper, så är förhållandena för bedömarna annorlunda: De ingår i någon eller några grupper.

OM BEDÖMNINGSOBJEKT OCH BEDÖMARES SAKKUNSKAP

I genomgången ovan har skillnaderna mellan de olika evalueringsformerna betonats. Ackrediteringar, programevalueringar och kvalitetssäkringsbedömningar (audits) ställer, som visats, olika krav på bedömares och handläggares kunskaper, erfarenheter och kompetenser för att de gjorda bedömningarna

skall vinna legitimitet både inom och utanför akademien. Även skillnader i lojalitet har belysts.

Men vad som är väl så slående är de skillnader som betingas av de specifika bedömningsobjektens karaktär. Om objektet för bedömningen är ett yrkesinriktat utbildningsprogram ställs både bedömare och tjänstemän inför en helt annan uppgift – och en helt annan balans mellan bedömarnas kompetens och handläggarnas utvärderingskunskap – än när objektet för bedömningen är ett lärosätes kvalitetssäkringssystem. Framför allt blir ordförandens funktion mycket mer strategisk när det är fråga om en omfattande programutvärdering, där också av legitimitetsskäl bedömargruppen är som mest heterogen (en hybridkommitté).

Vid utvärdering av yrkesinriktade program, som har en lång förhistoria både utanför och så småningom inom högskolesystemet, är uttolkningen av mandatet, valet av kriterier och valet av bedömare komplicerat. Flera av de mest omfattande och mest geografiskt spridda yrkesprogrammen förbereder för yrkesverksamhet inom skola, vård och omsorg och har komplicerade relationer till staten, till högskolan, till berörda personalorganisationer och till avnämarna, till exempel skolväsendet, sjukvården och så vidare. Utbildningsprogrammen ses ofta som politiskt-ideologiskt viktiga styrinstrument för att åstadkomma politiskt önskvärda förändringar i verksamheterna och samtidigt värna om en önskvärd nationell likvärdighet. De styrande dokument som finns (utbildningsplaner, rammeplaner etc) kan ses som utbildningspolitiska styrinstrument, ofta resultatet av en rad olika överväganden och kompromisser.

I olika skeden av utvecklingen av ett sådant program kan den ena eller den andra kvalitetsaspekten vara betonad, till exempel förväntningarna på forskningsanknytning med avseende på utbildningens allmänna högskolemässighet respektive med avseende på den mer specifika professionsberedskapen för kommande FoU-arbete. Det ställs stora krav på en bedömargrupp att utifrån en sådan utbildningsplan analysera fram kriterier för sin bedömning och därmed fånga in den helhet som ett omfattande yrkesinriktat högskoleförankrat program skall utgöra för de studerande (se t ex Raaen 2006). Olika typer av kompetens och erfarenheter och olika bedömares lojaliteter kan gå i diametralt olika riktningar. Utvärderingens legitimitet är avhängig bedömargruppens förmåga att göra en balanserad helhetsbedömning och att ge trovärdiga argument för denna.

Programgranskningar av det slag som utvärderingen av det svenska nya lärarprogrammet, den norska allmänlärarutdanningen och den norska ackrediteringen av sjuksköterskeutbildningen representerar, har en komplexitet i aspekter att bedöma och i kriterier att utveckla. Att utveckla en gemensam referensram för bedömningen innebär både att arbeta fram ett helhetsperspektiv på utbildningsprogrammet och att dessutom identifiera vilka kriterier som är mer »kritiska» än andra. Utvärderingarna ställer alldeles speciella krav på både ordförandeskap och projektledarskap liksom samspelet mellan dessa. Vid andra programutvärderingar, till exempel av ekonomutbildningarna, finns inte samma djupa politiska eller ideologiska laddning i utbildningsuppdraget, och följaktligen kan student- och avnämarentressenterna, det vill säga

»marknadsaspekterna», ges större genomslag utan alltför omfattande problematisering.

Om programutvärderingarna utgår från mandat som regeringen utformar specifikt för varje program, så är det knappast troligt att det nationella organet skall ha någon innehållslig expertkunskap när det gäller varje enskild utvärdering. Varje programutvärdering har, i högre eller mindre grad, sina egna kritiska inslag som måste förstås utifrån programmets tidigare historia, aktuell debatt inom politikområdet i fråga och bland företrädare för yrkesområdet. Varje yrkesprogram är en unik företeelse med sina egna »konstruktionsproblem», sina egna politiska, professionella och ämnesmässiga spänningar och, inte minst, med sina egna direkta och indirekta intressenter. Det uppdrag som ges från en regering kan te sig ganska oskyldigt när det i direktivet listas som en rad företeelser som speciellt skall uppmärksammas, men innebär ofta att sökarljuset skall riktas mot erkänt svåra och komplicerade förhållanden i utbildningen.

Vid programutvärderingar av reformuppföljningskaraktär måste bedömargrupperna inom sig ha kunskap om och erfarenhet av programmets målsättning, tidigare historia och praktiska verksamhet och olika intressenters förväntningar och behov. Ledamöterna i bedömargrupperna är inte utbytbara på samma sätt som vid kvalitetssäkringsbedömningarna (audits). En bedömargrupp som utvärderar lärarutbildningen kan inte utan vidare vara en bedömargrupp vid en ingenjörsutvärdering. (Däremot kan en bedömargrupp som bedömer kvalitetssystemet vid högskolan i Finnmark också vara sakkunnig vid bedömningen av kvalitetssystemet vid Handelshögskolan i Bergen.)

Detta innebär också att bedömarna vid programutvärderingarna ofta själva måste bidra mer aktivt i hela utvärderingsprocesser och bli en större aktiv del i uttolkningen av direktiv och i skrivprocessen. Att efter ett lärosätesbesök avseende en programutvärdering skriva ihop den sammanfattande värdering, som bedömargruppen diskuterat sig fram till, är antagligen för en tjänsteman inte lika lätt som att göra motsvarande sammanskrivning efter ett lärosätesbesök avseende ett kvalitetssäkringssystem.

Av ovanstående resonemang följer att bedömargrupper antagligen måste ha en mer aktiv roll i nationella programutvärderingar och att ordförandena kan ha ett styvt arbete att utveckla en gemensam referensram för bedömningarna när bedömargrupperna företräder mycket olika erfarenhetsbakgrund och intressen.

RELATIONEN MELLAN BEDÖMARE OCH HANDLÄGGARE

De nationella organen har att vinna sin legitimitet gentemot flera intressenter: mot staten, mot de granskade lärosätena, mot studenter och – i tillämpliga delar – mot berörda yrkesfält. Legitimiteten innebär att de som blir »drabbade» skall kunna ha förtroende både för dem som utför bedömningen och för det organ som administrerar bedömningarna. Tjänstemännen har en expertis som inte sammanfaller med bedömarernas – och inte heller med den sekretärfunktion som används vid de inom-akademiska granskningarna. De har att

bevaka att fastställda procedurer följs så att en nationell likvärdighet i bedömningarna kan garanteras.

Inventeringen av de nationella organens utvärderingsverksamhet visar att dessa organ håller på att inom sina egna väggar utveckla en särskild sorts professionalism i form av nationella utvärderingshandläggare. Att vara tjänsteman i ett sådant nationellt organ innebär att ha sin lojalitet mot detta organs uppdrag. Som tjänsteman måste man utveckla en förtrogenhet med procedurer för de olika granskningsformerna och de olika bedömningskriterier som används. Man måste ha en förståelse för den delikata position som organet har mellan regering och akademi. Som tjänsteman skall man försöka verka som ett slags »nationell likriktare» av varje enskild bedömning, så att bedömningarna så långt möjligt är oberoende av varje bedömargrupps sammansättning av sakkunniga. Man ingår även i en internationell »community of professional quality evaluators». Som handläggare kan man, i tillägg, vara mer eller mindre förtrogen med de enskilda bedömningsobjekten. Det är rimligt att anta att känslan av »ägarskap» är störst för kvalitetssäkringsbedömningarna, det nyaste inslaget i floran av nationella utvärderingar.

De nationella utvärderingarna förutsätter alltså ett samspel mellan en akademisk och en byråkratisk utvärderingsinsats. Resonemanget ovan leder till slutsatsen att rollerna och ansvarsfördelningen inte är desamma i en ackreditering, i en programevaluering, en disciplinevaluering och i en audit. Varje utvärderingsform förutsätter, för att fungera optimalt, sin speciella avvägning mellan tjänstemän och bedömare när det gäller förberedelser, genomförande, återförande och avrapportering.

ETT NYTT INSLAG I DEN AKADEMISKA PROFESSIONEN

Granskningarna, som bedömarna gör, får konsekvenser för den eller dem som granskas. Ju mer påtagliga konsekvenserna blir för de granskade, desto mer omstridd och ifrågasatt kan granskningen bli. Vilken kompetens bör finnas hos bedömarna för att granskningarna skall ha legitimitet både inom akademien och bland berörda intressenter och avnämare? Vilka bedömare skall organet välja för att upprätthålla sin legitimitet och vilken expertroll skall organet samtidigt ge sina egna tjänstemän?

Att som akademisk företrädare ingå i en bedömargrupp innebär att som representant för akademien och med sin lojalitet mot akademien ställa upp som oavhängig bedömare för ett nationellt organ och där föra »peer review»-traditionen vidare in i nya förhållanden. Samtidigt bidrar bedömarna till att det nationella organet får legitimitet i sina bedömningar. Bland bedömarna kan finnas olika närhet till utvärderingsteori och – metod som en del av den akademiska sakkunskapen – vid sidan om den rent disciplinära kunskapen. Samhällsvetare till exempel har ofta i sin egen utbildning fått träning i den sortens systemteoretiskt utrednings- och utvärderingstänkande som präglar de nationella utvärderingarna, på ett helt annat sätt än till exempel humanister.

Bortsett från de skillnader mellan olika typer av nationella kvalitetsbedömningar, som behandlats ovan, finns stora likheter i bedömningsuppgifterna

oavsett typ av granskning. För att som bedömare ge ett konstruktivt bidrag i en bedömargrupp, och för att själv ha glädje av att delta i ett sådant arbete så bör den enskilde akademiska bedömaren:

- vara förtrogen med undervisning och forskning,
- ha en analytisk förmåga – vara nyfiken och road av att »lägga pussel» med den information som ges genom självvärderingar och platsbesök,
- ha egna erfarenheter av att vara verksam som lärare, forskare, administratör och/eller ledare i universitets- och högskoleinstitutioner,
- vara lyhörd och ha förmåga att »läsa mellan raderna» och uppfatta »vad som sägs i det som sägs»,
- ha lust att lära mer av hur den högre utbildningen och dess institutioner fungerar under rådande förutsättningar (politiska, ekonomiska, samhällsmässiga m m).

Att de nationella organen, som agerar på sina regeringars uppdrag och kan ses som redskap för regeringarnas kontrollutövning, är lojala mot sina granskningsuppdrag får man väl anta vara givet. Kanske gäller detta speciellt för kvalitetssäkringsbedömningarna, de så kallade audits, där ju organen själva och i internationell samverkan utformat proceduren för hur dessa skall genomföras. Det finns inte heller, och det är viktigt att påpeka, några förebilder inom akademien för denna typ av granskning. Där är regeringsuppdragsfunktionen tydligast. Granskningen är ju så påtagligt en del i statens nya styrordning och markerar en annan – mindre reglerande men mer kontrollerande – relation mellan regering och akademi. Relationen kan tolkas som uttryck för regeringarnas ökade tilltro till akademien att sköta sina egna angelägenheter, eller som uttryck för dess misstro mot akademien att längre klara av att själv ta ansvar för kvalitet och kvalitetskontroll. Var har bedömarna i en bedömargrupp sin lojalitet; mot staten som naggar den akademiska autonomi i kanten eller mot akademien genom att försöka medverka till att kontrollen inte blir mer hårdhänt än vad den blir?

Genom sina olika typer av granskningar håller de nationella utvärderingsorganen på att stimulera fram en ny sorts akademisk »professionalism» i form av bedömarkunniga akademiska »peers» med ett systemperspektiv som komplement till det egna disciplinära perspektivet. I denna professionalism ställs delvis nya krav på lojaliteter och professionalismen legitimerar en från början för akademien främmande kontrollfunktion.

NOTER

1. I Sverige Högskoleverket (HSV), i Norge Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen (NOKUT) och i Danmark Danmarks Evalueringsinstitut (EVA).
2. Projektets övergripande syfte var att »bidra til en bedre forståelse av sakkyndig kunnskap. ... For både ansatte i NOKUT og NOKUT sine sakkyndige kan det vaere nyttig å ha en gjennomarbeidet oppfatning av hva slags kunnskap de sakkyndiges arbeid og rapporter kan sies å representere.»
3. Under ledning av seniorrådgivare Gro Hanne Aas, NOKUT.
4. Berit Askling, Göteborgs universitet, Jon Frode Blichfeldt, Høgskolen i Oslo, Kirsten Hofgaard Lycke, Universitetet i Oslo och Svein Mothe, Høgskolan i Buskerud.

5. Handläggarna har ofta en kvalificerad akademisk utbildning, men de tillhör inte akademien.

LITTERATUR

- Askling, B., Nordskov Nielsen, L. & Stensaker, B. 1998: *Mellom fag og politikk. En granskning av Evalueringscenteret og det danske evalueringssystemet for høyere utdanning*. København: Undervisningsministeriet.
- Askling, B. & Henkel, M. 2006: Higher education institutions. I M. Kogan, M. Bauer, I. Bleiklie & M. Henkel (red): *Transforming higher education. A comparative study*. Dordrecht: Springer.
- Askling, B., Hofgaard Lycke, K. & Stave, O. 2004: Institutional leadership and leeway – important elements in a national system of quality assurance and accreditation. Experiences from a pilot study. *Tertiary Education and Management*, 10(2), 107–120.
- Begg, R. (red) 2003: *The dialogue between higher education researchers and practice*. Dordrecht: Kluwer.
- Bleiklie, I. & Henkel, M. (red) 2005: *Governing knowledge. A study of continuity and change in higher education*. Dordrecht: Springer.
- Brennan, J., El-Khawas, E. & Shah, T. 1994: *Peer review and the assessment of higher education quality: An international perspective*. (Quality Support Centre, Higher Education Report no. 3) London: Open University Press.
- Brennan, J. & Shah, T. 2000: *Managing quality in higher education. An international perspective on institutional assessment and change*. London: Open University Press.
- Cronbach, L.J., Ambron, S.R., Dornbusch, S.M. Hess, R.D., Hornik, R.C., Phillips, D.C., Walker, D.F. & Weinerm, S.S. 1980: *Toward reform of program evaluation*. San Fransisco, Ca.: Jossey-Bass.
- Gibbons, M., Limoges, C., Nowotny, H., Schwartzman, S., Scott, P. & Trow, M. 1994: *The new production of knowledge. The dynamics of science and research in contemporary societies*. London: Sage.
- Gibbons, M. 1999: Changing research practice. I J. Brennan, J. Fedrowitz, M. Huber & T. Shah (red): *What kind of university? International perspectives on knowledge, participation and governance*. London: Open University Press.
- Harvey, L. & Askling, B. 2003: Quality in higher education. I R. Begg (red): *The dialogue between higher education researchers and practice*. Dordrecht: Kluwer.
- Hasselberg, Y. 2005: *Det akademiska fältet och makten*. (Uppsats framlagd vid det Svenska Historikermötet 2005, Uppsala, 22–24 april) Uppsala: Uppsala universitet, Ekonomisk-historiska institutionen.
- Henkel, M. 2005: Academic identity and autonomy revisited. I I. Bleiklie & M. Henkel (red): *Governing knowledge. A study of continuity and change in higher education – A Festschrift in honour of Maurice Kogan*. Dordrecht: Springer.
- Högskoleverket, 2005: *Utvärdering av den nya lärarutbildningen vid svenska universitet och högskolor. Del 1. Reformuppföljning och kvalitetsbedömning*. (Högskoleverkets rapportserie 2005:17 R) Stockholm: Högskoleverket.
- Kogan, M., Bauer, M., Bleiklie, I. & Henkel, M. 2006: *Transforming higher education. A comparative study*. Dordrecht: Springer.
- Langfeldt, L. & Hovdhaugen, E. 2006: *Kriterie- og metodegrunnlag for (re)akkreditering av høyere utdanning*. (NIFU STEP Arbeidsnotat 1/2006) Oslo: NIFU STEP.
- Nasjonalt organ for kvalitet i utdanning, 2006: *Evaluering av allmennlærerutdanningen i Norge 2006. Del 1. Hovedrapport*. (Rapport fra ekstern komité) Oslo: NOKUT.

- Nilsson, K-A. 2003: *Enklare och nyttigare? Om metodiken för ämnes- och programutvärderingar*. (Högskoleverkets rapportserie 2003:17R) Stockholm: Högskoleverket.
- Rombach, B. & Sahlin-Andersson, K. (red) 1995: *Från sanningssökande till styrmedel. Moderna utvärderingar i offentlig miljö*. Stockholm: Nerenius och Santérus.
- Raaen, F.D. 2006: *Akkreditering og sakkynndighet. En analyse av den reviderte akkrediteringen av bachelorgradstudiene i sykepleie i Norge*. (HiO-rapport 2006:13) Oslo: Høgskolan i Oslo.
- Stensaker, B. 2006: *Institusjonelle kvalitetssystemer i høyere utdanning – vil de bidra til bedre kvalitet? Delrapport 2. Evaluering av kvalitetsreformen*. Oslo: NFR.
- Trow, M. 1994: *Academic reviews and the culture of excellence*. Stockholm: Universitetskanslern.